

Sebastian Kubas

Ukraińska tożsamość narodowa u progu XXI wieku

Pisma Humanistyczne 3, 5-25

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

UKRAIŃSKA TOŻSAMOŚĆ NARODOWA U PROGU XXI WIEKU

1. Uwagi wstępne

Przed przystąpieniem do rozważań nad kwestią ukraińskiej tożsamości narodowej należy zdefiniować samo pojęcie tożsamości oraz narodu. Wydaje się, że jest to konieczne posunięcie, które wyjaśni poczynione przez autora wstępne założenia w niniejszej pracy.

Tożsamość. W potocznym rozumieniu być utożsamianym znaczy tyle, co być przypisanym komuś lub czemuś. Podobny sens definiowania pojęcia tożsamości reprezentowany jest przez nauki, które tłumaczą tożsamość jako identyczność.¹ logicznego, tutaj bowiem tożsamość rozumiana jest. Filozofia odnosi pojęcie tożsamości do sfery rozumowania jako możliwość zastępowania pewnych przedmiotów pojęciami i na odwrót pojęć przedmiotami. Tożsamość to coś, co sprawia, że jakaś rzecz jest podobna do innej.² Na gruncie nauk społecznych tożsamość jest związana ze świadomością jako najwyższym stopniem rozwoju psychicznego. Rozwój ten oznacza zdolność rozumienia obiektywnych faktów, które ulegają zmianie w trakcie historycznego rozwoju.

Autor reprezentuje pogląd ujmujący tożsamość jako świadomość jednostek, co do istnienia pewnych obiektywnych cech wspólnych jednostkom tworzącym grupę. Tożsamość umożliwia wytworzenie poczucia więzi między jednostkami, a także wyodrębnia

¹ Zob. *Encyklopedia Powszechna Gutenberga*. Kraków 1932, s. 253 oraz *Encyklopedia Popularna PWN*, Warszawa 1981, s. 798.

² D. Julia, *Słownik filozofii*, Katowice 1993, s. 350.

się grupy jednostek o podobnych cechach odróżniających tę grupę od innych zbiorowości.

Naród. Naród to złożona grupa etniczna, która powstaje w wyniku przekształcenia się mniejszych zbiorowości w coraz to większe i bardziej skomplikowane. Ewolucję w kierunku narodu rozpoczyna grupa rodowa, która następnie przekształca się kolejno w klan, plemię, lud, aby na najwyższym etapie rozwoju znaleźć urzeczywistnienie w narodzie.³ Wiek XIX związany jest z krystalizowaniem się drogi narodotwórczej. Próby definiowania narodu pojawiają się wówczas, kiedy i sam naród jest zjawiskiem powszechnie uznawanym. Do klasycznych już definicji, powstałych na przełomie XIX i XX wieku należą:

- Ernsta Renana „*naród jako wielkie bractwo ludzi o zdrowej duszy i gorącym sercu*”,

- Maxa Webera „*naród jest to wspólnota uczuć, która adekwatnie wyraża się we własnym państwie*”,

- Otto Bauera „*naród jako wspólnota miejsca*”.⁴

Definicje te bazują na dwóch spoiwach łączących członków jednego narodu, a mianowicie na więzi terytorialnej oraz więzi emocjonalnej i tylko definicja Maxa Webera uważa za konstytutywne te dwie więzi łącznie.

Rozumienie kwestii narodów europejskich ma charakter alternatywny tzn. można przyjąć za punkt widzenia eksplanację zachodnio- lub wschodnioeuropejską. Ta pierwsza stawia znak równości między obywatelami danego państwa, a członkami narodu (na przykład w języku angielskim słowo *nation* oznacza zarówno państwo jak i naród, a słowo *national* to ogólnokrajowy i narodowy; problem ten wygląda podobnie w języku francuskim). Wschodnioeuropejska eksplanacja uważa, że w problem narodu bardzo głęboko wpisana jest kwestia kultury (literatura, sztuka, osiągnięcia naukowe). Tutaj naród to bardziej wspólnota serc niż zachodnioeuropejska wspólnota terytorialna.

Spróbujmy zreasumować dotychczasowe rozważania nad tożsamością oraz narodem. Czymże jest, więc tożsamość narodowa? Jest to świadomość zbiorowa grupy etnicznej związanej silnym

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 418-431.

⁴ J. J. Wiatr, *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1979, s. 378-386.

poczuciem więzi, która nie pozwala na rozproszenie się jednostek. Więż uniemożliwia także wchłanianie jednostek przez inne zbiorowości. Tożsamość narodowa jest dlatego tak silna, gdyż w odczuciu członków opiera się na obiektywnych cechach.

1.1. Problem definicji tożsamości narodowej na gruncie ukraińskim

Szczególnie istotne dla polskiego czytelnika może wydawać się to, że na kształtowanie się narodu ukraińskiego w nowoczesnym tego słowa znaczeniu wpływ miały zmienne innego rodzaju niż w przypadku polskim. Bowiem polski naród, polskie poczucie wspólnoty bazuje na kulturze szlachecko-ziemiańskiej oraz elementach pochodzenia łacińskiego. Na Ukrainie warstwą społeczną kształtującą dominujący nurt narodowy był wiejski lud, a wpływy religijne miały swój prawosławny kontekst, chociaż nie wolno pomijać znaczenia katolickich wpływów z Polski czy Austro-Węgier. Tadeusz Andrzej Olszański uważa, że na gruncie ukraińskim pojęcie tożsamości narodowej musi być zredefiniowane. Naród oznacza przede wszystkim lud, a dopiero w odległym znaczeniu słowo to odpowiada polskiemu pojęciu narodu.⁵

I chociaż dzisiaj wydawać by się mogło, że istnienie odrębnego ukraińskiego narodu ma charakter niepodważalny, to zdarza się, że poważni i znaczący politycy, naukowcy traktują nadal Ukraińców i Ukrainę jako element składowy większej całości, czyli bytu wszechrosyjskiego. W Moskwie w 1994 roku członek Rady Prezydenckiej Federacji Rosyjskiej A. Migranin powiedział, że Ukraina jest przejściowym i sztucznym tworem państwowym, który nie ma żadnych praw do tego, żeby tworzyć państwo. W tym samym roku w „Niezawisimajej gazietie” rosyjscy analitycy życia społeczno-politycznego oświadczyli, że wystarczy jedynie, żeby Rosja otwarła ramiona, a Ukraina sama się będzie domagać integracji.⁶

⁵ T. A. Olszański, *Od człowieka sowieckiego do obywatela Ukrainy. Rzut oka na przemiany społeczne na Ukrainie*, „Więź” 1996, nr 10, s. 16.

⁶ W. Pawluczuk, *Ukraina. Polityka i mistyka*. Kraków 1998, s.22.

2. Ukraina jedna czy podzielona?

Pytanie o to kim są Ukraińcy nie nasuwa od razu odpowiedzi. Problem komplikuje się jeszcze bardziej, gdy będziemy z matematyczną dokładnością próbowali wyznaczyć geograficzne miejsce bytowania Ukraińców i to biorąc pod uwagę wyłącznie teren Republiki Ukrainy. Wiadomo, że im bardziej na wschód, tym mniejszy jest poziom poczucia odrębności mieszkańców tych terenów od relikwów komunistycznej przeszłości i wszechrosyjskiego sposobu widzenia i przedstawiania świata. Znajduje to implikację w tym, że nawet osoby kulturowo związane z ukraińskością definiują siebie jako jeszcze ludzi radzieckich (to znaczy kolektywnych), albo w najlepszym przypadku jako tak zwanych „ludzi tutejszych”. Włodzimierz Pawluczuk proponuje, ażeby mieszkańców Ukrainy podzielić, dla lepszego ich zrozumienia, na dwie zbiorowości. Mieszkańcy wschodniej Ukrainy reprezentują opcję prorosyjską i prokomunistyczną, natomiast mieszkańcy zachodniej Ukrainy są nastawieni nacjonalistycznie i proeuropejsko (tzn. zorientowani na Europę Zachodnią). Dla udowodnienia tej tezy W. Pawluczuk podaje wyniki badań społecznych. We Lwowie jedynie 4% ogółu obywateli widzi możliwość wyprowadzenia Ukrainy z kryzysu przy pomocy Rosji, podczas gdy w Kijowie odsetek osób myślących w podobny sposób wynosi 25%. Do tego dochodzi problem językowy. W siedmiu wschodnich obwodach ludność uważająca siebie za Ukraińców stanowi 62%, natomiast za język ukraiński jako język ojczysty uważa jedynie 48,6%.⁷

Separatystyczny charakter mieszkańców Ukrainy potęguje dodatkowo fakt braku wspólnych celów zarówno w zakresie spraw wewnętrzpaństwowych jak i zagranicznych. Rozdrobnienie partyjne z jednej strony, umiejętnie stosowanie nacisku przez dawną oligarchię partii komunistycznej, która dziś de facto przemianowała się na nieformalną *partię władzy*, to wszystko prowadzi do ścierania się ze sobą nieraz absurdalnych pomysłów na najwyższym stopniu podejmowania decyzji. W efekcie mamy do czynienia z dezorganizacją ideologiczną społeczeństwa.

W sferze polityki zagranicznej cele także nie mają charakteru klarownego. Były prezydent Leonid Krawczuk był zwolennikiem opcji

⁷ Tamże, s. 52.

integracji Ukrainy z zachodnimi strukturami, a dał temu wyraz między innymi w zgłoszonej przez siebie koncepcji utworzenia *środkoeuropejskiej strefy bezpieczeństwa*. Miało to miejsce w 1993 roku, sama strefa miała obejmować następujące państwa: Austrię, Białoruś, Czechy, Estonię, Litwę, Łotwę, Mołdawię, Polskę, Słowację, Ukrainę, Węgry oraz ewentualnie Bułgarię i Rumunię.⁸ W 1994 roku prezydentem zostaje Leonid Kuczma. Jawił się on na początku jako polityk związany raczej z opcją euroazjatycką, stąd też albo nie podejmował żadnych kroków w celu łączenia Ukrainy z Europą Zachodnią, albo te kroki były prawie niezauważalne. Wraz ze zmianą stosunku Stanów Zjednoczonych do Rosji, na Ukrainie zaczyna się mocniej działać na rzecz podkreślenia różnic ukraińsko-rosyjskich. Dnia 16 września 1995 roku w Brukseli zaakceptowany zostaje indywidualny program *Partnerstwo Ukrainy* w ramach *Partnerstwo dla Pokoju*.⁹ A w 1997 roku ukraińska dyplomacja oficjalnie zadeklarowała, że jej celem jest praca na rzecz wejścia do NATO.

Z drugiej strony żywe są jeszcze wizje integracji z Rosją. I nawet, jeśli ukraińska dyplomacja będzie umiejętnie prowadziła politykę równowagi, to czynnik ekonomicznego uzależnienia Ukrainy od Rosji nie zniknie.¹⁰

Interesy wschodniej i zachodniej części Ukrainy nie są tożsame. Czy może, więc zatem dojść do rozdziału na dwa odrębne byty państwowe? Dyrektor Instytutu Badań Ukraińskich Uniwersytetu Harvarda Roman Szporluk uważa, że mimo ogromnego zróżnicowania między wschodem i zachodem kraju, Ukraina pozostanie jednym państwem. Za główny powód utrzymania Ukrainy w całości podaje fakt, iż pomimo tego, że we wschodniej części Ukrainy większość ludzi

⁸ B. Surmacz: *Stan i perspektywy rozwoju stosunków polsko-ukraińskich*. [w:] *Polska i jej sąsiedzi w latach dziewięćdziesiątych*, pod red. B. Łomiński, M. Stolarczyk, Katowice 1998, s.198-199.

⁹ Szerzej I. Koval: *Ukrainian concepts of the European Security in the 90s*. [w:] *Bezpieczeństwo państw Europy. Koncepcje i problemy lat 90*, pod red B. Łomiński, Katowice 1997, s. 131.

¹⁰ O tym jak ogromne jest uzależnienie Ukrainy od rosyjskich surowców świadczy kilkakrotnie większe ewentualne straty, gdyby Ukraina zaprzestała wymiany handlowej z Rosją. Zob. J. Darczewska, A. Sarna *Co zostało z ZSRR? Siły przyciągania, siły odpychania*, „Polityka” 2000, nr 17 (z 22 kwietnia).

mówi po rosyjsku, to jednak występuje u nich głęboko rozwinięta tożsamość ukraińska.¹¹

Ukrainę, więc jako byt państwowy powinna podtrzymywać tożsamość narodowa. Kształtowanie się Ukrainy na progu XXI wieku jako państwa narodowego byłoby najkorzystniejszym rozwiązaniem. Żaden problem nie wpływa na Ukrainę tak niekorzystnie jak kwestia rosyjska. Kwestia ta przejawia się w następujących sferach:

- problem mniejszości rosyjskiej na Ukrainie,
- problem stosunków dyplomatycznych z Rosją,
- zadłużenie u Rosji ze względu na sprowadzanie surowców energetycznych,
- czynnik militarny,
- sprawa używania przez Ukraińców języka rosyjskiego, który pretenduje

do rangi drugiego języka urzędowego,
-kulturowa zależność od Moskwy (np. Ukraińcy uważają za swoich, takich artystów jak: Czechow, Gogol, Czajkowski, Achmatowa, mimo że tworzyli oni wyłącznie w języku rosyjskim).

Poczucie jedności celów i korzeni wśród Ukraińców, które to powinny dawać dobrze i nowocześnie ujmowaną tożsamość narodową, nie występuje. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w sferach, które w przypadku narodu ukraińskiego dawały podstawę do tworzenia się odrębności narodowej. Do płaszczyzn, które w głównej mierze wpływały na tworzenie się odrębności narodowych, a co za tym idzie i tożsamości narodowej, należą: język, tradycje państwowe, religia oraz terytorium. Dzisiaj te cztery zmienne mają także decydujący wpływ na tożsamość narodową.

2.1. Język ukraiński jako element konstytuujący tożsamość narodową

Język ukraiński jest jednym z 14 języków słowiańskich. Ze względu na liczbę osób posługujących się tym językiem, stanowi on po rosyjskim i polskim trzeci język co do częstotliwości używania go w słowiańskiej części Europy. Polski ukrainista Michał Łesiów podkreśla,

¹¹ M. Wągrowa, *Kłopoty z tożsamością. Rozmowa z profesorem Romanem Szporlukiem, dyrektorem Instytutu Badań Ukraińskich Uniwersytetu Harvard*, „Rzeczpospolita” 1997, nr 82 (z 8 kwietnia).

że cechą nowoczesnego narodu jest poczucie odrębności języka narodowego, co przejawia się w tym, że we własnym państwie język narodowy odgrywa rolę języka urzędowego.¹² Każdy język przybiera dwie formy: potoczną i literacką. Na podstawie analizy rozwoju tych form i ich struktury można stwierdzić, jaki jest poziom tożsamości narodu posługującego się danym językiem.

Potoczny język ukraiński to język mówiony i jako taki posiada swoiste odmiany regionalne, które można ująć w trzy grupy dialektalne:

1) Grupa północno-ukraińska. Jest to dialekt używany głównie na Polesiu i na pozostałych północnych ziemiach Ukrainy. Twórcami tego dialektu byli Drewlanie. Jego cechą charakterystyczną jest to, że końcówki wyrazów wymawia się twardo np. zamiast ogólnoukraińskiego *pamjat* jest *pamet* lub zamiast *dewjat* jest *dewat*.

2) Grupa południowo-zachodnia. Dialekt ten związany jest z Podolem, Bukowiną, Zakarpaciem i Galicją Wschodnią. Twórcami tego dialektu były plemiona: Biali Chorwaci, Ulicze, Tywercy i Dulebowie. Cechami charakterystycznymi gwar należących do tej grupy są anarchiczność form gramatycznych oraz słownictwa. Jest tutaj dużo naleciałości z języków polskiego, słowackiego i węgierskiego.

3) Grupa południowo-wschodnia. Jest to dialekt, którym posługuje się pozostała część mieszkańców Ukrainy. To on stanowi podstawę ogólnoukraińskiego, literackiego języka.¹³

Te trzy dialekty są odrębne pod względem leksykalnym i systemowym od pokrewnych językowi ukraińskiemu języków słowiańskich, a szczególnie od języka rosyjskiego, polskiego, białoruskiego i słowackiego. Odrębność językowa powinna być silnym budulcem tożsamości narodowej, jednak czy może mieć to miejsce w kraju, w którego stolicy posługuje się nim mniejszość mieszkańców.¹⁴

Jednak język potoczny jest dopiero pierwszym piętrem tożsamości narodowej, a gdyby nie tworzył nadrzędnego wobec siebie języka literackiego, to zginąłby tak samo jak grupa, która się nim posługuje. Przed przyjęciem przez Włodzimierza chrztu w 988 roku nie

¹² M. Łesiów, *Ukraina wczoraj i dziś*, Lublin 1994, s. 22.

¹³ Tamże, s.24 i n.

¹⁴ Większość ukazujących się gazet w Kijowie drukowana jest po rosyjsku, co jest oczywiście związane z zapotrzebowaniem rosyjskojęzycznej ludności. W Charkowie natomiast język ukraiński jest ledwo słyszalny.

było we wschodniej słowiańszczyźnie pisemnej formy języka. Powoli językiem Rusi Kijowskiej stawał się język staro-cerkiewno-słowiański, z którego w miarę upływu czasu wyodrębnił się język ukraiński. Na język ten w początkowej fazie rozwoju wpływ miały: najazd mongolski, napady tatarskie, kontakty z Polską i Węgrami. Poprzez włączenie ziem ukraińskich do Rzeczypospolitej w wieku XVI i XVII język podlegał bardzo intensywnej polonizacji. W wieku XVIII musiał natomiast bronić się przed rusyfikacją.

Niemożliwym do przecenienia czynnikiem, który ukształtował świadomość nowocześnie rozumianego narodu było wydanie w 1798 roku przetłumaczonej przez Iwana Kotłarewskiego „Eneidy”. Iwan Kotłarewski przy pracy translatorskiej wykorzystał mowę ludową z okolic Połtawy. Drugim obok „Eneidy” filarem ukraińskiej tożsamości narodowej jest „Kobzar” Tarasa Szewczenki. Ten lirnik ludowy został wydany pół wieku po „Eneidzie”. Taras Szewczenko uznawany jest za wieszczę narodowego Ukrainy. To on dzięki swojemu talentowi wyniósł język ukraiński do rangi europejskiego języka kultury literackiej. Powiązał pierwotny ludowy czynnik folkloru z istotnymi treściami filozoficzno-moralnymi oraz polityczno-społecznymi. W 1845 roku powstaje *Bractwo Cyryla i Metodego*.¹⁵ Głównym działaczem bractwa był Mykoła Kostomarow, który w „Księdze bytu ukraińskiego narodu” opisał charakterystyczne cechy ukraińskości. Dzięki właśnie wskazaniu na odrębności charakterologiczne Ukraińców „Księga bytu ukraińskiego narodu” jest pomnikiem geniuszu narodowego.

Wśród późniejszych pisarzy i poetów istota odrębności pierwiastka ukraińskiego od wszechruskiego nie była już kwestią sporną. By wspomnieć najznakomitszych: Iwan Franko realizował hasło realizmu narodnickiego, a w okresie modernizmu Larysa Kosacz-Kwitko (pisząca pod pseudonimem Łesia Ukrainka) łączyła po mistrzowsku wątki literatury światowej i rodzimej poezji.

Niestety rozwój ukraińskiej twórczości zahamował wiek XX. Jeżeli jeszcze na ziemiach imperium rosyjskiego czy pod austriackim zaborem literatura ukraińska nie traciła

¹⁵ Szerszy zakres informacji na temat działalności tej niezwykle ważnej organizacji dla Ukraińców można znaleźć w: W. Pawluczuk, *Ukraina...* oraz W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 1979.

W sposób tak drastyczny swoich twórców, tak podczas działań wojennych i w czasie radzieckiego zniewolenia straty były ogromne. Tylko w zachodniej części Ukrainy i tylko podczas I wojny światowej zginęło ponad 300 literatów.¹⁶

W czasach istnienia ZSRR język ukraiński był permanentnie wypierany ze szkół, placówek kulturalnych czy urzędów przez język rosyjski. Paradoksalnym wydaje się być fakt, że, podczas gdy zabronione było czytanie i wydawanie dzieł klasyków ukraińskich, to jednocześnie nie było przewidzianych takich samych sankcji za kontakt z klasyczną rosyjską literaturą. System radzieckiego państwa promował używanie języka rosyjskiego jako jednego z elementów rusyfikacji. Literatura ukraińska stała się ponownie źródłem kształtowania tożsamości narodowej w latach 60 XX wieku. Wtedy to bowiem daje o sobie znać pokolenie *szesydesatników* czyli takich twórców jak: Ołes Honczar, Witalij Korotycz czy Lina Kostenko. Z instytucjonalnego punktu widzenia ważną okazała się być *Kijowska Konferencja w Sprawie Kultury i Języka Ukraińskiego*. Skupiła ona ponad tysiąc działaczy broniących języka ukraińskiego. Przejawem sowieckiego dyktatu w sferze literatury było między innymi to, że pokolenie *szesydesatników* nie tylko, że nie odczuwało żadnych związków z kulturą zlatynizowanej Europy Zachodniej, ale o takich związkach w ogóle nie wspominało w swoich utworach. Jeśli chodzi o dwa polskie zrywy niepodległościowe z XIX wieku, to sowieckie podręczniki na Ukrainie pisały o nich w sposób następujący:

- rok 1831 przedstawiano jako bunt rosyjskich stanów oświeconych,
- rok 1863 określano jako rewolucję burżuazyjną inteligencji rosyjskiej.¹⁷

Dzisiejsza sytuacja języka ukraińskiego związana jest z problemem podstawowym, a mianowicie ze zbyt powolnym rozwojem liczby użytkowników tego języka. Tempo zmian w systemie szkolnym jest także wolne. Polska próbuje nawiązać z Ukrainą kontakt na tej płaszczyźnie i przedstawić swoje oraz inne zachodnioeuropejskie programy nauczania. Władze Ukrainy próbują realizować politykę promocji języka narodowego, na przykład w publicznej telewizji

¹⁶ M. Lesiów, *Ukraina wczoraj ...*, s. 45.

¹⁷ O. Zabużko, *Od Małej Apokalipsy do Moskowiady*, „Więź” 1998, nr 3.

wszystkie obce filmy poddawane są dubbingowi.¹⁸ Jednakże inteligencja, która w tym procesie mogłaby odegrać znaczącą rolę, jest pochłonięta problemami zabezpieczania swoich potrzeb biologicznych.

Gdyby proces kształtowania tożsamości narodowej opierał się wyłącznie na zmiennej języka, to wielu Ukraińców nie należałoby do tak rozumianej kategorii narodu. Współczesna Ukraina pochłonięta rozgrywkami politycznymi powinna zabezpieczać zakres swojego władztwa przy zdecydowanie większej promocji języka ukraińskiego. Tak długo jak wschód Ukrainy nie przyjmie języka ukraińskiego jako własnego, tak długo też będzie trwało kształtowanie się więzi ogólnonarodowej.

2.2. Tradycje państwowe

Przed pojawieniem się zwartej terytorialnie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej nie można mówić o istnieniu kraju zamieszkałego przez prawie wszystkich Ukraińców jako terytorium wspólnego właśnie wszystkim Ukraińcom. Ukraińcy nie posiadają także swoiście wyłącznej magicznej sfery terytorialnej protogenezy własnego państwa, gdyż Ruś Kijowska jest kolebką państwowości także Białorusi i Rosji. Nie oznacza to bynajmniej, że w przeszłości nie istniały jakieś przedukraińskie formy organizacji. Były przecież plemienne formacje w postaci księstw: Kijowskiego, Czernihowskiego lub Nowogrodzko-Siewierskiego. Jednakże nie były to organizmy wystarczająco silne, aby dokonać wewnętrznego zjednoczenia, zamiast tego były permanentnie podbijane przez państwa ościenne: Polskę, Litwę Rosję czy Austro-Węgry. Obecnie poczucie więzi z dawnymi czasami obejmuje głównie świadomość istnienia w przeszłości dwóch poważnych zrywów niepodległościowych. Ważnym momentem jest też okres związany z historią najnowszą to znaczy z latami 1990 i 1991, kiedy to rodziła się współczesna Ukraina. Spróbujmy przyrzeć się tym trzem wydarzeniom.

1) Pierwsza próba utworzenia własnego państwa związana jest z tradycją kozacką. Kozacy zamieszkiwali początkowo ziemie między Kijowszczyzną a chanatem Krymu. Ich doskonale zorganizowana armia

¹⁸ T. A. Olszański, *Od człowieka sowieckiego...*, s.20.

pozwoiliła najpierw na wypady na półwysep krymski, a później dalej, aż do samego Sztambułu. W okresie istnienia wspólnoty kozackiej w Rzeczypospolitej prawa Kozaków stopniowo zyskiwały na swobodzie. Unia Lubelska z 1596 roku dokonała faktycznego odłączenia ziem ukraińskich od Litwy. Świadomość postrzegania ówczesnej rzeczywistości społecznej nie była wśród wszystkich Ukraińców taka sama, na przykład Zaporozcy byli przekonani o możliwości samostanowienia, myśleli, że nawet w przypadku nieudanego buntu nie grożą im żadne konsekwencje. Inaczej natomiast postępowali Kozacy dońscy oni bowiem wiedzieli, że porażka rodzi poważne restrykcje.¹⁹ W 1648 roku Kozacy przy pomocy Turcji wzniecają powstanie. Na czele staje Bohdan Chmielnicki.²⁰ Z jednej strony powstanie było skierowane przeciwko Rzeczypospolitej, a z drugiej była to wojna wymierzona w rosyjską arystokrację oraz mieszczaństwo. Kozacy widząc możliwość uzyskania całkowitej niezależności zawarli ugodę perejasławską z Rosją w 1654 roku. Ugoda ta, jak się później okazało, przyniosła całkowitą zależność Lewobrzeża od Rosji. W 1658 roku hetman Iwan Wyhowski zawarł ugodę hadziacką z Polską, na mocy, której w ramach Rzeczypospolitej miał powstać trzeci równorzędny twór państwowy, a mianowicie Księstwo Ruskie (Ukraińskie).²¹

Dziś wśród Ukraińców nie występuje zbyt silne poczucie więzi z tym, co wydarzyło się przed trzystu laty. Jeżeli już to Kozacy hajdamaccy mają swoje miejsce w pamięci narodowej, a przecież Hajdamacy wsławili się przede wszystkim brutalnością i prymitywizmem. Naród, który nie sięga swymi korzeniami głęboko i daleko, traci na bogactwie dziedzictwa. Zubożenie współczesnej tożsamości narodowej nie jest li tylko spowodowane sowietyzacją Ukrainy. Nawet bowiem podczas tworzenia państwa ukraińskiego w okresie trwania I wojny światowej i krótko po niej nie odwoływano się do tradycji, nawet tych kozackich.

¹⁹ T. A. Olszański, *Historia Ukrainy XX wieku*, Warszawa 1992, s. 13-14.

²⁰ Pewne pierwiastki typowo ukraińskie przenikały do struktur radzieckich. Jednym z takich przykładów jest istnienie w czasach ZSSR orderu im. Bohdana Chmielnickiego. Był to jedyny order, którego patronem nie był Rosjanin.

²¹ Przymiotnik ruski w przeszłości oznaczał tyle, co ukraiński. Nazwa Ukraina pojawiła się w Europie Zachodniej dopiero w drugiej połowie XVII wieku. Zob. M. Łesiów: *Ukraina wczoraj...*, s. 7.

2) Drugim zrywem niepodległościowym związanym z kształtowaniem się tożsamości był rok 1917. Fiasko tego zrywu ma u swoich podstaw także czynnik demograficzny, który często jest pomijany. Jeżeli jeszcze w 1900 roku na terenach dzisiejszej Ukrainy żyło prawie 21 milionów rdzennych Ukraińców, to lata wojny tak wytrzebiły ludność, że pomimo 40% wskaźnika rodności, do 1929 roku populacja Ukraińców wzrosła o zaledwie 3 miliony.²² Ludność, która jest zmuszona do zaspakajania swoich najprostszych potrzeb, w mniejszym stopniu skłonna jest do myślenia i kalkulowania korzyści bądź strat z ewentualnego funkcjonowania nowego i odrębnego bytu państwowego.

Ukraińska Centralna Rada (UCR) powstała dnia 17 marca 1917 roku, a już w kwietniu decyzją I Ukraińskiego Zjazdu Narodowego zostaje zreorganizowana w parlament Ukrainy. W maju 1917 roku odbywa się I Zjazd Delegatów Wojskowych, którego głównym celem było stworzenie sił zbrojnych. W czerwcu 1917 roku UCR powołuje Sekretariat Centralny (rząd) na czele z Wołodymyrem Winnyczenką. Działalność UCR obejmowała między innymi wydawanie uniwersałów, które kształtowały zręby państwowości ukraińskiej. Właśnie dzięki temu realizowana była polityka kształtowania tożsamości narodowej. W III Uniwersale (z 20 listopada 1917 r.) zostało przedstawione stwierdzenie, że Republika Ukrainy istnieje w oparciu o zasadę samostanowienia narodów. Ukraina na podstawie tego aktu istniała jako federacja z Rosją. Rada Komisarzy Ludowych 16 grudnia 1917 roku uznała niepodległość Ukrainy.²³ Tego samego dnia niepodległość ogłosił Krym, a dnia 27 grudnia 1917 roku w Charkowie proklamowano istnienie Sowieckiej Ukraińskiej Republiki Ludowej. Przerażona faktem separatystycznych działań UCR 22 stycznia 1918 roku wydała IV Uniwersał, który proklamował pełną suwerenność, a także wprowadzał kalendarz gregoriański, własną walutę i dokonywał nacjonalizacji gospodarki. Podpisanie przez Ukrainę traktatu pokojowego z państwami

²² P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Ukrainie w XX wieku*, „Kwartalnik Historyczny” 1999, nr 2, s. 98-99.

²³ W trakcie trwania pierwszego niepodległego państwa ukraińskiego, zostało ono uznane przez: 1) okres I Republiki (Rosja Sowiecka, Austro-Węgry, Niemcy, Bułgaria, Turcja, Francja, Wielka Brytania, Belgia). 2) Hetmanat (Finlandia, Polska, Rumunia, Dania Szwajcaria, Holandia, Norwegia, Persja, Szwecja, Grecja). 3) II Republika (Czechosłowacja, Węgry, Stolica Apostolska).

centralnymi 8 lutego 1918 roku zamknęło możliwość późniejszego porozumienia z państwami Ententy. Natomiast 29 kwietnia 1918 roku zostaje ogłoszona przez UCR konstytucja. Na podstawie tego aktu Ukraina miała mieć socjalistyczny charakter. Pierwszym prezydentem został wybrany 13 listopada 1918 roku Hruszczewski. Kilka godzin po elekcji doszło do zamachu stanu kierowanego przez nacjonalistów. W efekcie tego zostaje wprowadzony hetmanat. Na czele państwa staje generał Paweł Skoropadski.

Okres hetmanatu to czas panowania dyktatury konserwatystów, która przyczyniła się do względnej stabilizacji życia społecznego. Dnia 14 listopada 1918 roku zostaje ogłoszona przez hetmana Skoropadskiego federacja z Rosją. Spowodowało to, że działające w ukryciu struktury UCR zmobilizowały wojska republikańskie i 14 listopada 1918 roku wojska te wkraczają do Kijowa. Po raz drugi zmienia się forma rządów i Ukraina przyjmuje charakter dyktatoratu. Na czele państwa stanął ponownie Wołodymir Wynnyczenko, a po nim Symon Petlura. Rok 1919 charakteryzował się poszukiwaniem własnej koncepcji rządów oraz walką o utrzymanie niepodległości. Armia Czerwona 11 grudnia 1919 roku zajmuje Charków, a 11 maja Kijów. Nie pomógł sojusz zawarty z Polską i 28 grudnia 1920 roku zostaje podpisany *traktat sowiecko-ukraiński o wzajemnym uznaniu suwerenności*, co zamknęło okres pierwszej w XX wieku ukraińskiej suwerenności. Warto jeszcze wspomnieć, że 14 października Ukraińska Rada Narodowa proklamuje Zachodnioukraińską Republikę Ludową, która 3 stycznia 1919 roku połączył się z Ukraińską Republiką Ludową (II Republiką).

Losy pierwszego państwa ukraińskiego w okresie istnienia ZSSR były zatajane, nie mogły, więc skutecznie oddziaływać na kształt tożsamości narodowej. Milionom Ukraińców przedstawiano tezę o rdzennej rosyjskości ich pochodzenia. A przecież w momencie narodzin odrębności Rosjan, Rusini (Ukraińcy) byli już daleko posunięci w rozwoju tożsamości narodowej. Natomiast w okresie ZSSR kreowano bohaterów radzieckich opierając się czasem na wzorcach rosyjskich, ale nigdy ukraińskich.

3) Ostatnia oraz zarazem skuteczna i bezkrywawa próba związana z wybiciem się na niepodległość związana jest z rokiem 1991. Tadeusz Andrzej Olszański uważa, że jest to wyłączną zasługą

wewnętrznego upadku władz moskiewskich.²⁴ Próba zreformowania socjalizmu nie powiodła się i polityka *glasnosti i pieriestrojki* nie przyniosła oczekiwanych wyników. Z tego punktu widzenia można rzeczywiście mówić o tym, że niepodległość została po prostu Ukrainie darowana. A przywódcy Ukraińskiej Partii Komunistycznej postanowili odgrodzić się od Moskwy i tylko dla własnych korzyści stworzyć niezależną od ZSSR Ukrainę. Jest to jednak obraz niepełny, a przez to i nieprawdziwy. Pomija się tu bowiem całkowicie rolę opozycji na Ukrainie, bez której kształtowanie się państwa ukraińskiego nie byłoby możliwe.

Podobnie jak i w Polsce, o zaistnieniu dojrzałej opozycji można mówić dopiero w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, a więc po zakończeniu się helsińskiej *Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* z 1975 roku. Rok później powstaje Ukraińska Grupa grupa postawiła tezę o kolonializmie Rosji dokonywanym na Ukrainie. W 1978 roku członkowie grupy postulowali zbadanie przez ONZ statusu Ukrainy w ramach ZSSR. Jednak Grupa Helsińska nie liczyła nigdy więcej niż 40 członków. Wśród innych działaczy opozycyjnych znaleźli się między innymi Wasyl Stus, Leonid Pluszcz, Walentyna Morozowa. W 1989 roku powstaje najważniejsza z politycznego punktu widzenia opozycyjna organizacja, a mianowicie RUCH. Oprócz niej działały jeszcze inne stowarzyszenia: ekologiczny *Zielony Świat* i *Towarzystwo Języka Ukraińskiego im. Tarasa Szewczenki*.

Analizując już jednak sam proces roku 1990 i 1991 czyli przechodzenia Ukrainy ze struktur radzieckich do niepodległościowych, to głównym tłem tych wydarzeń była fala emocji społecznych, jaka towarzyszyła zmianom systemowym. Sam akt utworzenia suwerennej i w pełni niepodległej Ukrainy powstał w wyniku referendum ogłoszonego w marcu 1991 roku przez ZSRR i wydarzeń puczu moskiewskiego w sierpniu tegoż roku. Dnia 16 lipca Rada Najwyższa Ukrainy ogłosiła uchwalenie *ustawy o suwerenności Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej*, która zawierała deklarację pozostania w ramach ZSRR. W marcu 1991 roku na terenie wszystkich republik ZSRR odbyło się referendum, w którym społeczeństwo miało odpowiedzieć na dwa pytania:

1) Czy jesteś za utrzymaniem ZSRR?

²⁴ T. A. Olszański, *Historia Ukrainy...*, s. 264.

2) Czy jesteś za pozostaniem Ukrainy w ramach ZSSR na podstawie *ustawy o suwerenności*? Na Ukrainie frekwencja wyniosła 80%. Na pierwsze pytanie twierdząco odpowiedziało 70%, a na drugie 80%.²⁵

W okresie tym trwały jednocześnie negocjacje nad nowym traktatem związkowym ZSRR. Opcję centralistyczną reprezentował Michaił Gorbaczow, natomiast zwolennikami decentralizacji byli Leonid Krawczuk i Borys Jelcyn. Wersja projektu została wysłana do republik 24 czerwca 1991 roku. Leonid Krawczuk zapowiedział, że Ukraina zdecyduje się co zrobić z projektem we wrześniu 1991 roku.

Tymczasem w sierpniu w Moskwie dochodzi do próby przejęcia władzy przez zachowawcze grupy komunistów. Pucz jednak ponosi klęskę i zwyciężają proreformatorskie siły z Borysem Jelcynem na czele. Z całą pewnością przyspieszyło to podjęcie decyzji przez Najwyższą Radę Ukrainy o uchwaleniu *Aktu Niepodległości*, co nastąpiło 24 sierpnia 1991 roku. Okres ten zdaje się być momentem niezwykle ważnym dla Ukraińców, jeżeli chodzi o budowanie ich tożsamości narodowej. Związane jest to z rozkwitem emocji propaństwowych, jaki nigdy wcześniej i nigdy później nie miał miejsca na taką skalę. Potwierdzają to wyniki referendum zatwierdzającego niepodległość Ukrainy. Przy 84% frekwencji 90,32% głosów padło za potwierdzeniem aktu niepodległościowego. Nawet Rosjanie, którzy stanowią 22% mieszkańców Ukrainy, musieli więc głosować w sporej części na rzecz wolnej Ukrainy.²⁶ Tak wysoki odsetek głosów na niepodległość Ukrainy w dużej mierze był związany z wiarą, że w wolnej Ukrainie poprawi się materialny byt. Była to wspólna cech dla wielu społeczeństw bloku wschodniego, gdyż społeczeństwa łączyły automatycznie upadek systemu socjalistycznego z pojawieniem się od razu standardu życia Europy Zachodniej. Uważać więc można, że w grudniu 1991 roku głosowano bardziej przeciwko temu, co kojarzyło się z komunizmem niż za faktycznie niepodległą Ukrainą.

Ukraina jednak nie posiadała silnego ogólnonarodowego wsparcia, a brak instytucjonalno-intektualnych tradycji państwowych odbijał się niekorzystnie na młodym organizmie państwowym. Spustoszenie poczynione w sferze świadomości narodowej w czasach

²⁵ Tamże, s. 286.

²⁶ W. Pawluczuk, *Ukraina. Polityka...*, s. 107.

państwowości radzieckiej próbowano szybko naprawić. Decyzje często jednak były pochopne, na przykład w 1993 roku Ministerstwo Edukacji wprowadziło do siatki zajęć wyższych uczelni *naukowy nacjonalizm*, który nie przyniósł jednak oczekiwanych skutków.²⁷ Czy był to głos umierającego na pustyni (narodu)?

Współczesna świadomość narodowa nie czerpie zbyt dużo korzyści z istnienia w przeszłości ukraińskich form państwowych. Nawet rok 1991 nie jest już tak jednoznacznie pozytywnie oceniany.

2.4. Religia

O tym jak potężna jest siła tego czynnika narodotwórczego zdawały sobie sprawę władze Ukrainy już w 1991 roku. Wtedy to bowiem rozpoczynają się próby wykorzystania cerkwi w celach politycznych. Najbardziej widoczne kroki w tym kierunku podejmował Leonid Krawczuk. Chociaż także obecny prezydent Leonid Kuczma prowadzi politykę *oblaskawiania cerkwi*. Jednakże religia, tak jak i problem języka ukraińskiego ma dwa oblicza: zachodnie i wschodnie. Zachodnia Ukraina związana jest z cerkwią grekokatolicką, natomiast wschód jest tradycyjnie prawosławny. Wiąże się z tym także podział na bardziej świadomych narodowościowo zachodnich Ukraińców i mniej świadomych istnienia swoich odrębności wschodnich Ukraińców.

Podział na wschód i zachód w sferze religijnej ma także swoje podstawy w zakresie ogólnej wiary w istnienie Boga. Można to udowodnić na podstawie badań E. Sinicyna, który zadał Ukraińcom następujące pytanie „*Czy nigdy nie miałeś wątpliwości dotyczących istnienia Boga?*” Na Wschodzie wątpliwości nie miało 20% mieszkańców, natomiast na zachodzie pewnych co do istnienia Boga było aż 70%.²⁸ Podobne rezultaty przyniosło badanie społeczne przeprowadzone przez N. Czernysza. Okazało się bowiem, że tylko 19% studentów Uniwersytetu Donieckiego uważało siebie za ludzi wierzących, podczas gdy w ten sam sposób myślało o sobie 71% studentów uczelni lwowskich.²⁹

Obecnie na Ukrainie można znaleźć następujące wspólnoty wiary:

²⁷ Tamże, s. 91.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 122.

- Ukraińska Prawosławna Cerkiew,
- Ukraińska Prawosławna Cerkiew Kijowskiego Patriarchatu,
 - Ukraińska Prawosławna Autokefalna Cerkiew,
 - Ukraińska Cerkiew Grekokatolicka,
 - kościoł katolicki,
 - kościoły protestanckie,
 - wspólnoty muzułmańskie, żydowskie,
 - czterdzieści sześć innych ruchów religijnych, np. RUNWIRA.³⁰

Zbyt duża liczba wspólnot wywołuje tendencję zмирzającą do rozbicia Ukrainy na regiony, w których to poszczególne ośrodki polityczne mogą wykorzystać lokalne wspólnoty do tworzenia separatyzmów. Jest to szczególnie groźne, kiedy weźmie się pod uwagę ogromne różnice kulturowe w sposobie życia i postrzegania rzeczywistości przez poszczególne społeczności ukraińskie.

Wiara w istnienie rzeczywistości transcendentnej jest bardzo słabo zakorzeniona w tożsamości narodowej. Potwierdzają to badania przeprowadzone na Ukrainie w 1994 roku na zlecenie krakowskiego Instytutu Badań Opinii Publicznej. Jedynie 43% respondentów uważało siebie za wierzących, 18,4% za niereligijnych, za ateistów 4,6%, a za niezdecydowanych 31,4%.³¹ Z tym sondażem korespondują badania kijowskiego Instytutu Filozofii Akademii Nauk Ukrainy przeprowadzone w 1990 roku. Wynika z nich, że za wierzących uważa siebie 35,6%, przy czym odsetek wierzących prawosławnych wyniósł 4,9%.³² To mało jeśli przyjmie się tezę o spajającej i kształtującej naród roli cerkwi ukraińskiej.

Rada Biskupów Rosyjskiej Prawosławnej Cerkwi postanowiła w 1990 roku usamodzielnic Ukraińską Cerkiew. W listopadzie tegoż roku metropolita Fiłaret uzyskał od Moskwy dokumenty kanonicznego statutu cerkwi, która jednak nadal stanowiła część Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. W listopadzie 1991 roku Fiłaret zwrócił się do Moskwy z prośbą o pełne uniezależnienie się Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi, czyli tak zwaną autokefalię. Nie otrzymał zgody i w związku z tym raz jeszcze ponowił prośbę w 1992 roku, ale i tym razem spotkał się z

³⁰ Tamże, s. 128.

³¹ Tamże, s. 123.

³² *Etnos i socium*, Kijów 1993, s. 100.

negatywną odpowiedzią. W całą sprawę włączył się Leonid Krawczuk, który popierał rozdzielenie ukraińskiej i rosyjskiej cerkwi. Tymczasem 27 maja 1992 roku Sobór Ukraińskiej Prawosławnej Cerkwi zdjął Fiłaretę ze stanowiska. Fiłaretowi nie pomogło poparcie udzielone przez prezydium Rady Najwyższej w dniu 2 czerwca 1992 roku.

Związek Ukraińskiej i Rosyjskiej Cerkwi datuje się na 1686 rok, kiedy to Sobór Kijowskiej Metropolii Cerkiewnej ogłosił przyjęcie do Moskiewskiego Patriarchatu. W 1921 roku, a więc już po porażce pierwszej ukraińskiej państwowości, powstaje Ukraińska Autokefalna Cerkiew. W ciągu następnych siedemdziesięciu lat instytucja ta była zupełnie martwa. Dopiero w 1989 roku dochodzi do odnowienia Autokefalnejszej Ukraińskiej Cerkwi, której część biskupów wraz z Fiłaretem utworzyła w 1992 roku Ukraińską Prawosławną Cerkiew-Kijowski Patriarchat.

Dwie przeszkody utrudniają religii na Ukrainie wypełnianie roli kreatora tożsamości narodowej. Po pierwsze jest to kwestia rozbicia instytucjonalnego, a po drugie opór społeczeństwa, co do recepcji prawd wiary. O problemie rozbicia organizacyjnego już wspominaliśmy, przyjrzyjmy się więc teraz problemowi wewnętrznego społecznego dystansu wobec prawd wiary.

Oddzielenie człowieka od sfery religijnej na Ukrainie jest w głównej mierze spowodowane przez politykę uprawianą w latach realnego socjalizmu. Do tego dochodzi wpływ okresu transformacji jako płaszczyzny poszukiwania nowych wartości przez Ukraińców. Mówienie natomiast o globalizacji, jako o istotnym czynniku wpływającym na zmniejszenie udziału Ukraińców w sferze sacrum, jest absurdalne. Rządy totalitarne przyczyniły się do powstania kategorii człowieka zwanego *homo sovieticus*. Jako pierwszy tego pojęcia użył Aleksander Zinowiew w książce pod tym samym tytułem.³³ *Homo sovieticus* (człowiek radziecki) jest podporządkowany interesom ogółu, bezgranicznie słucha i wykonuje polecenia władz, co w efekcie prowadzi do utraty godności, swobodnego myślenia i działania. *Homo sovieticus* jest wykorzeniony ze środowiska społecznego, a swoją osobowość maskuje w ramach instytucji masowych. Jednostki o takiej

³³ Problem zniewolenia człowieka w systemie totalitarnym poruszany jest także przez Hannah Arendt. Dla tej autorki *homo sovieticus* to osoba wyalienowana ze społeczeństwa, a kolektywizm jako forma unifikacji jednostki ma charakter nakładkowy. Zob. H. Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, Warszawa 1989, s. 235-365.

osobowości tworzą społeczeństwa kolektywne, które są łatwe w manipulowaniu. Natomiast ks. prof. Józef Tischner tłumaczy zjawisko homo sovieticus poprzez swoiście rozumiany klientelizm. Homo sovieticus uzależniony jest od pracy, udziału we władzy, a swoją godność kształtuje na prostych społecznych zależnościach.³⁴

Wyobcowanie z form jakiegokolwiek przynależności do organizacji społecznie użytecznych spowodowało zagubienie moralne i ateizację Ukraińców. Ma to swoje bezpośrednie przełożenie na sytuację lat dziewięćdziesiątych. Coraz liczniejsze grono zwolenników zdobywa założona przez Lwa Syłenkę RIDNA UKRAINSKA NACIONALNA WIRA, która rości sobie prawo do bycia przewodnią niechrześcijańską religią. Lew Sylenko próbuje zappełnić pustą przestrzeń między prawosławiem i Ukraińcami. Popularność zyskuje także HROMADA UKRAINSKICH POGAN „PRAWOSŁAWIE”. Nurt ten opiera swe założenia na siłach natury, które są podstawą egzystencji człowieka.

Płaszczyzna religijna na Ukrainie jest bardzo skomplikowana. Wśród niezliczonej ilości idei, brak jest takich, które zyskiwałyby powszechne poparcie. Dlatego też pozycja religii jako istotnego czynnika w budowaniu tożsamości narodowej Ukraińców na progu XXI wieku nie jest silna. Mimo że na dzisiejszym etapie rozwoju społecznego religia w państwach wysoko rozwiniętych nie ma już takiej siły oddziaływania jak kiedyś, to na Ukrainie w jej obecnym stanie mogłaby odegrać ważną rolę.

2.5. Terytorium państwowe jako płaszczyzna unifikacji narodowej

Powierzchnia dzisiejszej Ukrainy pozwala uważać ją za mocarstwo europejskie, niestety dziś to czynnik ekonomiczny dyktuje warunki gry politycznej, więc Ukraina nie może na polu gospodarczym pochwalić się większymi osiągnięciami. Jako państwo niepodległe Ukraina przejęła dokładnie te same ziemie, które kiedyś stanowiły Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką. To właśnie ziemie, które w 1945 roku ukształtowały ówczesną Ukrainę po raz pierwszy

³⁴ J. Tischner, *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*, Kraków 1991, s. 125-128.

skupiły prawie wszystkich Ukraińców na jednym terenie. Z narodowościowego punktu widzenia była to idealna sytuacja.

Dzisiejsza Ukraina obejmuje następujące ziemie: Zakarpacie, Galicja, Wołyń, Polesie, Podole, Krym, Bukowina, pas centralny z Kijowszczyzną, Zaporozże, Starodubje, Słobożańszczyzna.

Magia wspólnego terytorium zamieszkiwanego przez ludzi o pewnym poczuciu więzi ma wręcz kolosalne znaczenie. Oto bowiem osoby oddzielone o wiele setek kilometrów zdają sobie sprawę z tego, że łączą ich wspólne korzenie i cele. Świadomość istnienia kultury, instytucji społecznych czy politycznych kształtowana jest zawsze w określonej sferze terytorialnej. Istnienie wspólnego terytorium wyznacza także możliwości i sposoby realizowania potrzeb narodowych przez mężów stanu.

Na Ukrainie istnieje jednak poważny problem terytorialny, który wiąże się z półwyspem krymskim. Etnicznie Krym był związany z ludnością tatarską. Jednakże w 1944 roku decyzją Stalina lud ten został deportowany do Azji Centralnej na podstawie całkowicie bezpodstawnego zarzutu o kolaborację z Niemcami.³⁵ Do 1954 roku Krym wchodził w skład Rosyjskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W tymże roku z okazji trzystulecia zawarcia ugody perejasławskiej Krym został uroczyście darowany Ukrainie. Jednocześnie utracił status republiki autonomicznej. W 1959 roku Krym zamieszkiwany był przez 71,4% Rosjan i 22,3% Ukraińców, do dnia dzisiejszego te proporcje się nie zmieniły.³⁶ Po rozpadzie ZSSR Krym, stał się spornym punktem między Rosją i Ukrainą. Problem ten jest szczególnie delikatny, ponieważ dotyczy także strategicznych sił wojskowych na Morzu Czarnym. Problem się jeszcze bardziej zaognił, kiedy w 1994 roku prezydentem Krymu został Jurij Mieszko. Dla tego, bowiem polityka priorytetem było przyłączenie Krymu do Rosji. Na mocy konstytucji z 28 czerwca 1996 roku Krym ma status automatycznej republiki z własną władzą legislacyjną i wykonawczą.

Trzeba jednak zdawać sobie sprawę, że kwestia krymska i inne terytorialnie nie rozwiązane problemy rozsadzają Ukrainę od wewnątrz i wpływają ujemnie na kształt tożsamości narodowej Ukraińców. Spoistość terytorialna państwa pozwala na kształtowanie jednolitej

³⁵ J. Julliard, *De Milosevic a Putin...*, „Le nouvel observateur” 2000, nr 184.

³⁶ T. A. Olszański, *Historia Ukrainy...*, s. 210.

polityki wobec narodu, co owocuje w postaci zaistnienia poczucia głębokiej tożsamości narodowej.

3. Podsumowanie

Mija pierwsza dekada niezależnej państwowości Ukrainy, dzięki temu łatwiej można przyjrzeć się, jak ten okres wpłynął na tożsamość narodową Ukraińców. Przytoczone powyżej cztery płaszczyzny charakterystyczne dla świadomości ukraińskiej niestety nie unifikują Ukraińców w taki sposób, aby wytyczane przez elity drogi rozwoju były następnie akceptowane przez społeczeństwo. Jeżeli Ukraina chce rozwijać się w kierunku zachodnioeuropejskim, bądź rosyjskim, to właśnie może to jedynie uczynić poprzez uzyskanie poparcia od społeczeństwa. W przeciwnym razie tożsamość narodowa zawsze będzie rozdzielona między Wschód i Zachód, a wyleczenie tej swoistej schizofrenii może okazać się nie możliwe.

Z drugiej jednak strony poczucie więzi narodowej wśród Ukraińców jest na tyle silne, że nie powinno dojść aż do takiego rozproszenia, które spowodowałoby unicestwienie naszego wschodniego sąsiada.

SEBASTIAN KUBAS - Politologia, V rok Uniwersytet Śląski, Członek Koła Naukowego Politologów U.Śl.. Uczestnik studenckich ogólnopolskich politologicznych konferencji naukowych, na których prezentował referaty poświęcone problematyce globalizacji oraz kwestii społeczno-historycznej Japonii. Publikował na łamach „Consensusu” (czasopismo Koła Nauk Politycznych U. J.), a także w wydawnictwie U. J.

„Współczesne oblicza totalitaryzmu”. Laureat trzech ogólnopolskich konkursów wiedzy politologicznej. Interesuje się problematyką społeczno-polityczną powojennej Japonii.